

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Stemann: Nogle Bemærkninger vedrørende de økonomiske Forhold i de sønderjydske Landsdele efter Kronemøntens Indførelse i disse, II. — August F. Schmidt: Stensagn fra Sønderjylland, II. — Samleren.

Nr. 3. — 1. SEPTEMBER 1924 — 1. Aarg.

Sønderjydsk Maanedsskrift

udgivet af „Historisk Samfund for Sønderjylland“ ved
C. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

Sønderjydsk Maanedsskrift

har for Juli Kvartal bragt Oversigtsartikler over økonomiske og Skoleforhold i Nordslesvig, sammenfattende Skildring af en Sagngruppe, Fremdraging af Kulturminder, der er gemte i et enkelt alsisk Sogns Stednavne, østslesvigske Herregaardshistorier og en Snes hidtil utrykte Meddelelser fra sønderjydske Sagn, fra Folke- og Naturliv.

Sønderjydsk Maanedsskrift

vil blive ledet videre paa samme Maade.

Det har dog hidtil fundet altfor lille Udbredelse.

Virk derfor for at skaffe nye
Abonenter til Oktober-Kvartal!

Sønderjydsk Maanedsskrift

koster 1 Kr. 65 Øre fjerdingaarligt, Postpenge medregnet,
og kan bestilles hos Posten eller i Boghandelen.

Sønderjydsk Maanedsskrift

udkommer fra 1. Juli 1924 en Gang om Maaneden og vil
hver Gang være 16 Sider stort.

Bestil det straks,
og tal med Deres Nabo om det!

Nogle Bemærkninger vedrørende de økonomiske Forhold i de sønderjydske Landsdele i Tiden efter Kronemøntens Indførelse i disse.

Af Amtsassessor P. Chr. Stemann.

II.

Men ogsaa paa anden Maade er der foretaget store Arbejder og ydet store Tilskud fra Statens Side til Fremme af Erhvervslivet under de nye Forhold.

Følgende Opstilling angaaende Udgifterne — og Statens Del deri — til Havne, Havgiger, m. v. vil saaledes være meget oplysende.

Sted	Samlet Bekostning Kr	Del der afholdes af	
		Ejeren eller Kommunen	Staten
		Kr.	Kr.
Haderslev Fjords Uddybning	1 575,000,—		1,575,000,—
Haderslev Havns Udvidelse	1,270,000,—	635,000,—	635,000,—
Aabenraa Havns Udvidelse	2,588,000,—	1,294,000,—	1,294,000,—
Sønderborg Havns Udvidelse	2,120,000,—	1,060,000,—	1,060,000,—
Augustenborg Havn istandsat	220,000,—	120,000,—	100,000,—
Graasten Havn istandsat	550,000,—	350,000,—	200,000,—
Aarø Bro istandsat	2,518,85	1,518,85	1,000,—
Barsø Bro istandsat	7,632,50	3,816,50	3,816,—
Færgefarten til Rømø	97,000,—		97,000,—
Havneby Digets Genopførelse	120,000,—	40,000,—	80,000,—
Rejsby Digets Bygning	2,000,000,—	666,667,—	1,333,333,—
Rejsby Digets Istandsættelse	191,500,—		191,500,—
Rømø Digets sydvestlige Bygning . .	250,000,—	166,000,—	84,000,—
Rømø Digets nordøstlige Bygning . .	900,000,—	600,000,—	300,000,—

I denne Forbindelse bør ogsaa nævnes Spørgsmaalet om Afvandingen af Marsken ved Tønder, der har været behandlet af en af Landbrugsministeriet nedsat Kommission. Det drejer sig om Afvanding af ca. 9000 ha til en samlet Udgift af ca. 3,800,000 Kr., hvoraf Staten skulde yde $\frac{2}{3}$. Det tør forventes, at denne Sag — der er en Livssag for Tønder og Højer, der ved Grænsedragningen har mistet deres gamle Opland, og for hele Egnen deromkring — vil finde sin Løsning gennem en Lov i den ordinære Rigsdagssamling i Vinteren 1924/25. —

Sønderjyllands Forsyning med Elektricitet er bleven ordnet gennem Dannelsen af Andelselskaber Landsdelene over. Forsyningen med Strøm vil ske fra et fælles Højspændingsværk, der bliver bygget i Aabenraa. Den samlede Udgift ved Elektricitetsforsyningen er ialt 26,847,500 Kr., hvori Staten deltager med et betydeligt Tilskud.

Rundt om i Landsdelene har man derhos faaet mindre Stats-tilskud til Løsning af forskellige lokale Forhold, ligesom Staten har sine store og særlige Udgifter til Skolevæsenet.

Jeg skal dog ikke gaa nærmere ind paa disse Spørgsmaal, men kun endnu nævne en speciel Statsbevilling, som er givet Tønder By, nemlig 600,000 Kr. til at bygge Kloak i Byen for, hvilket paa Grund af Byens Beliggenhed i den lave Marsk er forbundet med særlig store Omkostninger, hvortil kom, at Byen havde mistet sit største Opland ved den nye Grænsedragning og derfor ikke selv var tilstrækkelig økonomisk ydedygtig til dette Foretagende.

Staten har derhos oprettet et særligt Statshospital i Sønderborg. Paa det sanitære Omraade har ogsaa Kommunerne haft store Omkostninger ved Modernisering og Udvidelse af de bestaaende Sygehuse, der delvis stod langt under Tidens Krav.

Af foranstaaende vil man se, at det ikke er ubetydeligt, hvad der er foretaget, ydet og planlagt i Løbet af de 4 første Aar efter Genforeningen.

Forinden Erhvervenes Stilling i dette Tidsrum omtales, skal Befolkningstætheden kortelig omtales.

Befolkningsantallet fremgaar af nedenstaaende Tabel:

	1. Febr. 1860	1910	1. Febr. 1921
Haderslev Amt	50,689	56,156	56,255
Aabenraa Amt	30,067	34,711	35,067
Sønderborg Amt	31,783	40,012	36,675
Tønder Amt	34,751	35,724	35,625
Ialt	147,290	166,603	163,622

I Løbet af de 50 Aar fra 1860 til 1910 har i de sønderjydske Landsdele været en Befolkningsfremgang paa 16,332 Personer, hvorved den politiske Udvandring i sin Tid maa tages i Betragtning. Fra 1910 til 1921 er Befolkningstallet faldet med 2981 Personer. Halvdelen af denne Tilbagegang falder paa Byerne: Sønderborg ÷ 1509 (÷ 15,03 %), Højer ÷ 124 (÷ 9,93 %), Nordborg ÷ 124 (÷ 10,70 %), Augustenborg ÷ 254 (÷ 25 %) og Kristiansfeld ÷ 47 (÷ 7,34 %) For Sønderborgs Vedkommende er Hovedaarsagen de tyske militære Anlægs Forsvinden. Tilbagegangen paa Landet falder med 1450 i Sønderborg Amt (÷ 5,22 %) og 303 i Tønder Amt (÷ 1,08 %). I 1921 var i det hele i Landdistrikterne lige saa mange Mennesker som i 1860 (122,059), men i Byerne var den Gang kun 12,231. Befolkningstallet er siden 1910 gaaet tilbage med 1,79 %, medens det i det øvrige Land i samme Tidsrum er gaaet frem med ca. 5,50 %.

Danmarks gennemsnitlige Befolkningstæthed udenfor de sønderjydske Amter var i 1911 pr. 100 km² 7075 og i 1921 7953. For de sønderjydske Amters Landdistrikters Vedkommende ser de tilsvarende, meget talende Tal saaledes ud:

	1910	1921
Haderslev Amt . .	3132	3135
Aabenraa Amt . . .	3491	3539
Sønderborg Amt .	6571	6228
Tønder Amt	2076	2054

Endnu skal blot anføres, at Tønder Amt har den laveste Befolkningstæthed i hele Danmark af alle Amter. Den forholdsvis store Udstrækning — omtrent som Sorø Amt — spiller ind her. I 1860 havde Ribe Amt 57,973 Indbyggere og Tønder Amt 34,751, i 1921 havde Ribe Amt 128,821 og Tønder Amt 35,625, altsaa Ribe Amt i de 61 Aar en Tilvækst paa 70,848, Tønder Amt paa 874. Havde Tønder Amt haft samme Befolkningstilvækst som Ribe Amt i dette Tidsrum, vilde Tønder Amt nu i Stedet for 35,625 Indbyggere have haft ca. 77,000.

Bortset fra — som foran udtalt — den politiske Udvandring i sin Tid maa Hovedgrunden til denne Forskel med Hensyn til Befolkningstal formentlig siges at ligge i Forskellen mellem Jordernes dyrkningsmæssige Tilstand. Men ogsaa dette hænger delvis sammen med den nævnte Udvandring. Ungdommen, som skulde slaa ind ad de nye Baner som i det gamle Kongerige, var væk. Og ser man nu f. Eks Tønder Amt og store Dele i det hele af Midterlandet, da ligger Gaardene hovedsagelig her endnu i Landsbyer og Jorden i Græsmark. Alene dette, at Gaardene ikke er flyttet ud, vil vanskeliggøre en intensiv Dyrkning paa Grund af den ofte lange Vej ud til de forskellige Marker, der hører til Ejendommen. Der er i Tiden fra 1864 her opstaaet en ganske iøjnefaldende Forskel mellem Forholdene her og blot lige Nord for den gamle

Grænse. Deroppe er Jorderne forbedret ved Afvanding, Mergling m. v., nye Arealer er opdyrket eller beplantet, og nye Gaarde og Huse er rejst. Ikke alene giver Jorden herved større Udbytte, saaledes at man faar samme eller større Udbytte paa et mindre Areal, naar Jorderne gennem Afvanding m. v. er i Orden, men den forøger (trods Udgifterne) sin Værdi i ganske afgørende Grad. Man vil ofte kunne afhænde store Dele af sit tidligere Areal. Her har Det danske Hedeselskab i det gamle Kongerige spillet en stor og afgørende Rolle, og Selskabet optog straks tilsvarende Virksomhed i de 4 sønderjydske Amter og har allerede her udført et overordentligt betydningsfuldt Arbejde og vundet Befolkningens Tillid.

Et Punkt, der maa tages med i Betragtning ved Sammenligning mellem de landbrugsmæssige Driftsforhold Nord og Syd for den gamle Grænse, er, at Afsætningsforholdene for Landbrugsprodukter har ligget højst forskel-

ligt, idet man Syd for den gamle Grænse indtil Genforeningen havde det sikre Afsætningsmarked for Mager- og Fedekvæget og levede under det tyske Riges Beskyttelsestold for Landbrugsprodukter. Og man levede godt paa denne Maade, og der kom derved ikke — som i det gamle Kongerige ved 80ernes Krise — nogen Spore til intensivere Drift. Des haardere er Forholdene nu efter Genforeningen, hvor Afsætningsmarkedet for Kvæg mod Syd blev bortskaaret ved den nye Grænse.

Anderledes ligger dog Forholdene paa Als og Østkysten, hvor man har samme Drift som i det gamle Kongerige.

Grellest er Forholdet i Tønder Amt, og en Sammenligning med Ribe Amt kan derfor maaske være af Interesse. Den anføres nedenfor for Kreaturer og Areal efter Tællingerne i 1922. Forholdet til Ribe Amt er udregnet ved at sætte de to Amters Areal i Forhold til hinanden.

A. Kreaturholdet.

	Ribe Amt	Tønder Amt	Efter samme Forhold som Ribe skulde Tønder have haft
Heste og Føl	27,493	11,374	11,800
Hornkvæg i det hele	149,498	67,524	64,000
heraf 1) Køer og Kvier, som har kælvet	66,128	23,328	28,350
2) Stude	13,624	13,910	5,853
Svin	89,678	28,872	38,433
Høns	789,822	150,538	338,500
Faar og Lam	32,290	15,307	13,840

B. Arealer.

	Ribe Amt	Tønder Amt	Tønder Amt skulde efter Forhold til Ribe Amt have
Rug	19,396 ha	4,980 ha	8,300 ha
Byg	4,169 "	2,666 "	1,800 "
Havre	29,726 "	9,113 "	12,740 "
Blandsæd	9,788 "	1,137 "	4,195 "
Ialt Kornarealer	66,563 "	18,219 "	28,527 "
Kartofler	6,602 "	1,353 "	2,809 "
Røer	18,833 "	3,676 "	8,000 "
Ialt Rodfrugtarealer	26,288 "	5,290 "	11,266 "
Kløver- og Græsmark	55,223 "	28,717 "	23,669 "
Ialt Grønfoder- og Græs- ningsarealer	69,218 "	38,714 "	29,665 "

Oplysende kan for Tønder Amts Vedkommende ogsaa være Opgørelsen af Høstudbyttet i 1923. Det gennemsnitlige Antal Afgrøde-Eenheder pr. ha. Høstareal var i Tønder Amt 1,96, medens Gennemsnittet for hele Landet var 3,15, og Gennemsnittet for Jylland

alene var 2,81. Tønder Amt var det daarligste i hele Landet og 38 % under Gennemsnittet for hele Landet. I 1920 var det 48 % under, saa det gaar fremad. Arealtællingen i 1923 i Tønder Amt gav følgende Resultat:

	Kornarealer		Rodfrugtarealer	
	1923	1922	1923	1922
Arrild	821	820	236	223
Højrup	486	420	157	137
Spandet	499	445	152	136
Roager	553	520	166	160
Hvidding	391	335	125	119
Rejsby	306	276	98	83
Brøns	554	540	128	117
Vodder	689	661	240	219
Skærbæk	755	700	226	209
Rømø	176	162	29	29
Ballum	444	407	105	99
Randerup	195	153	51	44
Mjolden	225	199	60	73
Døstrup	700	608	193	173
Transport	6,794	6,246	1,966	1,821

	Kornarealer		Rodfrugtarealer	
	1923	1922	1923	1922
Transport	6,794	6,246	1,966	1,821
Brede	1,191	1,000	346	289
Nr. Løgum	1,244	1,133	352	311
Løgumkloster Landsogn	581	532	185	190
Abild	823	714	242	215
Visby	451	368	138	132
Tønder Landsogn	375	318	109	101
Udbjerg	161	160	38	30
Møgeltønder	660	653	144	136
Højer Landsogn	108	108	8	4
Daler	479	444	154	135
Emmerlev	585	508	158	147
Hjerpsted	204	162	52	46
Skast	242	215	70	57
Hostrup	533	465	157	135
Burkal	1,401	1,250	390	375
Tinglev	1,128	1,162	321	332
Bylderup	961	865	280	272
Ravsted	1,027	882	313	275
Højst	903	762	254	207
Tils. Landdistrikterne	19,851	17,947	5,677	5,210
Tønder Købstad	19	3	6	6
Højer Flække	76	93	2	1
Løgumkloster	213	176	77	73
Tils. Byerne	308	272	85	80
Tønder Amt ialt	20,159	18,219	5,762	5,290

Korn- og Rodfrugtarealer har saaledes haft en lille Fremgang.

Et overordentlig vanskeligt Spørgsmaal for Landbruget ved og efter Genforeningen har Penge-spørgsmaalet været.

Allerede inden Genforeningen begyndte Landmændene, da Markkursen faldt, at tage løse Krone-laan i det gamle Kongerige til Konvertering af deres Markgæld.

Men Genforeningen trak ud,

og det varede meget længere, end man havde beregnet, og der gik saaledes lang Tid, førend de første Laan i Kroner kunde erholdes i Ejendomme. Selv om man saaledes slap af med Marklaanene, blev Kronelaanene ikke billige, og de blev ikke smaa, da de endelig ordnedes.

For de sønderjydske Landsdele oprettedes en ny Kreditforening „Sønderjyllands Kredit-

forening". — Af Kredit- og Hypothekforeninger er der i de sønderjydske Landsdele ialt ydet Laan paa ca. 180 Mill. Kr., hvoraf den foran nævnte Kreditforening har ydet langt den største Part. Men Landbruget hernede har paa langt nær ikke kunnet klare sig med disse Beløb — Vedligeholdelse af Bygninger m. v., Forbedring af Bedriften efter Krigsaarenes Udpining og sidst men ikke mindst den nødvendige Omlægning af Bedriften til Drift med Malkekvæg og Svin efter danske Mønstre kræver store Kapitaler. Rede Penge havde man ikke selv, thi Markkapitalen var værdiløs. Man maatte derfor laane i Bankerne, og her er Laanebegæret ganske overvældende. Men Bedrifterne kræver i de første Aar — og det særlig paa Vestkysten i Tønder Amt, hvor Omlægning af Bedriften overalt maa finde Sted — ikke alene alt, hvad vedkommende Ejer kan tjene, men ogsaa, hvad han kan laane. Og her mangler endnu store Beløb for at kunne dække det nødvendige Laanebehov til denne Anvendelse. Banker og Sparekasser har ingen Indskud af Betydning, thi Befolkningens Kapital er tabt, og Kroner har de endnu ingen af. Pengeinstitutterne maa derfor, hvis de skal kunne laane Penge ud, skaffe sig dem fra det gamle Kongerige. Og her er nu Kreditindskrænkningen kommet. Og den rammer haardt hernede. Den vil hæmme Udviklingen, navnlig i Tønder Amt, og det skønt

Pengene skal bruges til Formaal, der forøger den indenlandske Produktion.

Og i Forvejen har Landbruget efter Genforeningen ikke haft gunstige Kaar. Det har maattet gennemgaa det voldsomme Prisfald, og derefter kom Aaret 1923 med dets Skuffelser. Yderligere kommer hertil den Indflydelse, som Forholdene i Tyskland har haft paa Landbruget her f. Eks. paa Hestepriserne, hvor Forholdet endnu i Øjeblikket ligger vanskeligt. Ogsaa Ejendomspriserne heroppe har været paavirket af disse Pengeforhold, især naar Rentemark kommer samtidig med Nervøsitet heroppe i Anledning af Kronefald. — Trods alle Vanskeligheder har Hovederhvervet Landbruget arbejdet sig frem og tilpasset sig mere og mere efter danske Driftsforhold. Der er drænet og merglet, Vandløb er reguleret, Svinestalde er bygget, og Svinestaldier bygges og sættes i Drift rundt omkring. Mejerierne fornyes og nye bygges. Udstykning af Gaardene gennemføres rundt omkring, og Studier gøres i det gamle Kongerige gennem talrige Udflugter fra Medlemmerne af Landboforeningerne. Forsøgsstationer oprettes rundt omkring. Samtidig fremmes paa de rette Egne Interesse for Plantingssagen.

Der ikke alene arbejdes i Landbruget, men der slides. Det skal være interessant at se Resultatet om nogle Aar.

For Handelsstandens Vedkommende kan man formentlig sige, at den i høj Grad har mærket, at Flensborg ligger Syd for Grænsen, Handelslivet har derfor de fleste Steder faaet et betydeligt Opsving, der ogsaa fremmes ved de nye Havne. Steder, hvor Flensborg før fuldstændig dominerede, faar nu handelsmæssig Betydning, Byerne og Stationsbyerne rundt om har Fremgang. Men mange Steder findes ogsaa en overordentlig dygtig Handelsstand, der straks har fundet sig tilrette under de nye Forhold. De første Par Aar efter Genforeningen havde Handelsstanden Vanskeligheder, idet Befolkningen i store Mængder købte Varer i Tyskland, dels for derved ved det voldsomme Markfald at redde de sidste Rester af deres Markkapital, dels, fordi de

tyske Varer ved den lave Markkurs var billigere. Dette er dog nu et overvundet Stadium, og der gaar nu ogsaa Varer herfra til Tyskland.

Haandværk og den lokale Industri har i Virkeligheden haft gode Kaar efter Genforeningen. Ikke alene skulde alle Bygninger repareres ved Genforeningen efter de mange Krigsaar, men der er derefter paabegyndt en mægtig Byggevirksomhed til Afhjælp af Bolignøden. Og det er ikke alene i Byerne men ogsaa paa Landet.

— Der er arbejdet hernede siden Genforeningen, og der arbejdes. Resultaterne er allerede synlige for enhver, og vi ønsker alle, at der stadig maa være Fremgang, og at Arbejdet vil bringe Lykke og Velsignelse.

Stensagn fra Sønderjylland.

Af August F. Schmidt.

II

Kæmpekastsagnene kan tidsbestemmes endnu nærmere. Da de i de allerfleste Tilfælde har en Kirke (kristen) til Forudsætning, maa de stamme fra den Tid, hvor Kristendommen vandt Indpas i Danmark, fra den Tid, hvor de gamle Guder, der vel hyppigt er blevne personificerede som Trolde, Jætter og Kæmper, maatte fly for den hvide Krist med alle hans Kirker og Kirkeklokker.

Man kan da med stor Sandsynlighed paastaa, at Sagn med Kæmpekastmotivet, knyttet til enligtliggende Stene („*Skelstene*“) først er opstaaet efter ca. Aar 1200 e. Kr. Før denne Tid manglede umiddelbare Forudsætninger for Sagnenes Oprindelse : de enligtliggende Stene og de kristne Kirker.

Det er selvfølgelig givet, at der i hedensk Tid ogsaa har

knyttet sig Sagn til enligtliggende store Stene, men disse Sagn maa have haft et andet Indhold, et Indhold, som vi ikke kender.

Kæmpekastsagnene er den mest udbredte Sagntype, der findes om Stene i Danmark. Typen er i sin Grundform klar og enkel, men indeholder selvfølgelig en Del Varianter, fremstaaet af de ydre Forhold. Til yderligere Forklaring af Kæmpen og hans Kast hører „*Kæmpefingrene*“, d. v. s. Almuens Forklaring af visse *Huller* og *Fordybninger* i Stenene. Disse Huller, som Almuen — logisk sluttet — tyder som Aftryk af Kæmpens (Jættekvindens, Troldens o. s. v.) *Fingre, Haand, Knoer, Sæde, Krop*, alt efter Fordybningens Form, kendes fra hele Danmark og knytter sig til over 100 Stene — saavidt som del i Øjeblikket kan optælles efter det forhaandenværende Materiale. Disse Fordybninger forklarer Almuen i Sverige f. Eks. som fremkomne i Jætternes Tid, da Stenene dengang var *bløde*, hvorfor de gav efter for den krystende Jættehaand.

Fordybningerne i vore Stene, som der her er Tale om, kan enten være *naturlige*, hvad specielle geologisk-mineralogiske Undersøgelser vel kan afgøre, eller *huggede* af *Menneskehaand*. Der vil saa igen være forskellige Spørgsmaal at drøfte for de enkelte Arter af Stenmærkers og Fordybningers Vedkommende. Endvidere Grunden hvorfor disse Fordybninger, som er fremkomne

ved Menneskehaand, er huggede, om de har haft *religiøs* Betydning og meget mere. Dette Spørgsmaal har i lange Tider optaget de Lærde, og paa dansk er der i Tidens Løb fremkommet en Del Afhandlinger om dette Spørgsmaal, særlig i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* af *Sophus Müller*. I Udlandet har man ogsaa beskæftiget sig meget med Spørgsmaalet, og en Liste over udenlandsk Literatur om Emnet findes bl. a. i nævnte Aarbøger 1917, 94 (Noten).

Man er kommet til det Resultat, at de „skaalformede Fordybninger“ (som de almindeligvis kaldes) er *Ildens Tegn*, fremstaaet ved Ildboringshullet. Denne Slutning er forøvrigt først udtalt herhjemme af den ejendommelige og selv lærde Oldgrandsker og Træskomand *Niels Sørensen* i Lem ved Skive. Arkæologen *Dr. Sophus Müller* har siden skrevet en Afhandling om Emnet i Aarbøger 1917, hvor han ikke nævner *Niels Sørensen*, hvis Resultat han maa have kendt, men siden glemt. (Smlgn. *Skivebogen* 1917, 14 H.) De „skaalformede Fordybninger“ kendes fra hele Jorden. Ildens Frembringelse er overnaturlig og hellig hos alle primitive Folkeslag, hvorfor Tegnene derfor ogsaa maa være hellige. Det er højst sandsynligt, at en Del af vor hjemlige Almues „Kæmpefingre“ oprindeligt har været Ildens Tegn. Maaske de ogsaa har været „Smørhuller“, d. v. s. Huller hvori man hældte Smør, Fedt el. ln.

som Offer til Guderne. Det kan nemlig paavises gennem Studier af sproglig-mytologisk Art over Stednavne, at *Smør* indgik i den hedenske Gudsdyrkelse som Offer til Solen. Det anbragtes hyppigt paa en Sten. (Se *Henrik Larsen i Fortid og Nutid* 1923 IV, 115, 141, 144.) Endvidere kan nævnes, at man „indfedtede“ Husguderne — en Skik, som har holdt sig til den nyeste Tid i en norsk Bondegård. Ved at indgnide Guden i Fedtelse (o: Smør?) bragte man den et Offer. Det synes mig at være sandsynligt, at de „skaalformede Fordybninger“ kan have været brugt som „Offerskaale“ ved Smørofringer.

Til de naturlige Stenmærker hører ogsaa Forestillingerne om Jættekvindens *Haarbaand* (*Strømpebaand, Forklædebaand*), som skal have frembragt en Skure eller Rende omkring Stenen eller paa et Stykke af Stenen, da hun brugte det som Slynge ved Stenkastningen. Denne Forklaring paa Skurer eller Render i Stenene er ogsaa et Udtryk for Almuens Trang til at forstaa Naturfænomenerne. Det bliver Geologernes Sag at afgøre, hvorledes „Haarbaandsmærket“ er fremkommet paa de respektive Sten. Sagnet knyttes til ca. 15 Sten.

En Del af Mærkerne har vel næppe nogen religiøs Forudsætning. De kan være fremkomne ved Forsøg paa at sprænge Stenen. Inden man lærte at sprænge Sten med Dynamit, sprængte man dem ved at hugge (bore) et Hul

i Stenen, sætte en Trækile i Hullet og saa hælde Vand paa, hvorved Træet efterhaanden udvidede sig, saa Stenen sprængtes i et Par Stykker. Andre Forsøg paa at sprænge Stenen for at fjerne den eller benytte den til Bygningsbrug kan have været Aarsag til Indhug, der kunde minde om „Troldefingre“. Stene, der laa paa Steder, hvorved de faktisk kunde udnyttes til Skel mellem forskellige Ejerlavs Marker, Sogneskel el. In., kan af den Grund have faaet nogle Mærker indhuggede. Naar man saa med Tiden glemte Mærkernes Oprindelse, forklarede man dem som Kæmpefingre.

Fordybninger i ikke altfor store Sten kan ogsaa i visse Tilfælde stamme fra en primitiv *Lampeform*. Den brændbare Vædske hældtes i Hullerne, hvor det saa kunde udsende et blamrende Lys. I de katolske Kirker benyttes i Middelalderen ofte denne Lampeform. En Sten med „skaalformede Fordybninger“ til dette Brug fandtes 1917 ved Nedbrydning af en Staldbygning i *Sønderby* ved Horsens. (Se *Vejle Amts Aarbøger* II 1920, 127 ff.)

Paa en Del Sten findes indhugget *Fødder eller Hænder*. Man forklarer disse Tegn som „*Guddens Fodspor*“. Fodsporene var baade et oldkristeligt og et buddhistisk Symbol, der gengav det for Guddommen efterladte Fodspor. Fodsporene kan ogsaa her i Norden allerede i Broncealderen have været den begyndende billedlige Fremstilling af Guddom-

men, som vel allerede dengang tænktes at have menneskelig Skikkelse. Fodsporene er senere blevet et almindeligt helligt Tegn, der kunde gentages i Mængde, som det ses i Helleristningerne. (Se nærmere Aarbøger 1920, 126 ff.)

Hvis man engang med Tiden kunde faa paavist *alle* vore *Oldtidshelligdomme*, vilde det vist ogsaa vise sig, at der ved eller i umiddelbar Nærhed af mange Helligdomme vilde findes én eller anden større Sten med Navn og Sagn knyttet til. Man vil da i mange Tilfælde med stor Ret kunne mene, at Stenen har haft Forbindelse med Helligdommen som Offersten eller lignende. Sten hørte nemlig med til Helligdommen — som tidligere nævnt — saavel som Træer og Kilder. I denne Forbindelse skal der kun gøres opmærksom paa dette Forhold, saa „Helligdomsforskerne“ kan tage Stilling til Sagen i givet Tilfælde.

Endelig skal nævnes *Sten-navnene*. Mange store Sten har Navne, der svarer til deres *Ydre*, mens andre har Navne, som det vil være vanskeligt at forstaa sprogligt saavel som Navnets Tilknytning til Stenen. Tit er et mærkeligt Sten navn afledt af Sagnet, der knyttes til Stenen. Men hvad er ældst, Sagnet eller Navnet?

* * *

Efter denne korte Oversigtsindledning skal jeg i det følgende meddele de Stensagn, som

jeg kender fra Sønderjylland. Materialet om Emnet findes i *Dank Folkemindesamling* i Kapslerne 1906/31b og 1906/31c, Topografi 3000 ff. Endvidere i *E. T. Kristensens utrykte Sagnsamling sammesteds*, Type A 3—10, 12; disse Sagn supplerer E. T. Kristensens *trykte* Stensagn i *Danske Sagn III*, 19 ff., 54 ff. I *Fra Dansk Folkemindesamling I*, 22 ff. findes en Liste over Sønderjyllands „Sagnstene“. I *Thorkild Gravlunds Bog Skelstene* 1923, 30 f. findes Sønderjyllands Stensagn omtalt. En indgaaende Fortegnelse over Litteraturen paa dansk om Stene i Folketro og Folkesagn skal ikke gives her. Det skal blot meddeles, at det har været mange forskellige Omraader af Spørgsmaalet, man har beskæftiget sig med. I det foranstaaende er adskillige af Spørgsmaalene omtalte. Thorkild Gravlund har i sin ovenfor nævnte Bog *Skelstene* beskæftiget sig med Kæmpekastsagnene og Stenmærkerne. Han kommer til andre Resultater, end jeg er kommet til ved mine Undersøgelser, hvoraf jeg i denne Artikel giver Hovedresultaterne og Metoden. Gravlund anlægger andre Synspunkter og har en anden Opfattelse af Sagnene, end jeg har. Jeg skal for en Ordens Skyld tilføje, at jeg kun har forsøgt at give en kortfattet Oversigt over de Resultater, jeg mener, man med nogen Sandsynlighed kan anse for rigtige. *Mange* Motiver er ikke blevne behandlede her, men hele

Emnet skal forbeholdes en senere Undersøgelse andet Steds.

Herefter følger saa Stenlisten for Sønderjylland:

1. *Sten* i Langkjær ved Andrup, *Stepping* Sogn; kastet af en Kæmpe fra Hjerndrup efter Stepping Kirke. Der er tydelige Spor af Kæmpens Fingre i Stenen. Der skal fire, seks Karle til at løfte den. (Danske Sagn III, Nr. 128).
2. *Store Lars* og *Lille Lars* var to Sten paa *Oksenvad Hede*, omkring en Fjerdingsvej fra hinanden. Mon der kendes Sagn om dem? (E. T. Kr. utr. Saml. i D. F. S.)
- 3 *Sten* paa en Mark ved *Øster Lindet*; havde Form som en afstumpet Kegle, stod paa Enden og ragede en halvtredje Alen over Jorden. Mærke af fem Fingre. Kastet af en Kæmpe i Nustrup for at forstyrre Arbejdet paa Ø. Lindet Kirke; nu sænket i Jorden. (Danske Sagn III, Nr. 138.)
4. *Sten* i *Rødding Skov*; kastet af Kæmpe enten efter Hygum eller Skrave Kirke. Det var to Kæmper, der byggede disse Kirker, fortæller Sagnet. Den ene blev før færdig end den anden med Byggeriet. (Danske Sagn III, Nr. 183.)
5. *Sten* „i den saakaldte Fælet“ paa Harreby Mark, *Hygum* Sogn. Der var sat en „Brand“ hen i den. Blev kløvet 1907 af en ny Ejer, trods Naboers Advarsel om dets Farlighed.

Snart efter brændte Gaarden. Mandens Opræden blev almindelig dadlet af Egnens Folk. (Dagbl. Hejmdal 6. 1. 1908 og 19. 1. 1908. Smlgn. Slesvigsk Søndagsblad 6. 1. 1924.)

6. *Sten* ved *Fole Kirkegaard*s-dige; kastet af Kæmpen som byggede Gram Kirke, fordi Fole Kirke, der ogsaa byggedes af en Kæmpe, blev først færdig. (Danske Sagn III Nr. 183.)
7. *Sten* i en Lavning paa søndre Side af Sandbjærgene paa Aaskov Hede, *Gram* Sogn. Delvis ødelagt ved Dynamit-sprængning. Vender sig, naar den lugter varmt Brød, En sort Hund ligger ovenpaa Stenen. Under den er skjult en Skat (Utr. Opt. i D. F. S.)
8. *Sten* paa Rurup Vester Mark, *Branderup* Sogn, med Fingermærker. En Trolde har med den slaaet Taarnet af Toftlund Kirke, [det blæste om 1634 og blev ikke siden opbygget] men da Trolde kastede Stenen efter Arrild Kirke, naaede den kun til Rurup Vester Mark. (Utr. Opt. i D. F. S.)
9. *Sten* i *Arrild* By, kastet af Kæmpekvinde efter Kirken. (Müllenhoff 1845, 271 Nr. 363 III.)
10. *Thyrumstenen* paa Roost Mark, *Arrild* Sogn, blev 1809 solgt til Bygningsmateriale. Kendes der Sagn om den? (Utr. Opt. i D. F. S.)

11. *Sten* paa Marken Skovhale, *Spandet* Sogn, kastet af en Troid i Hvidding efter *Spandet* Kirke, der var pæn og havde Taarn, hvad Hvidding Kirke ikke havde. Stenen naaede ikke Kirken. (Utr. Opt. i D. F. S.)
12. *Krokone*, en *Sten* kastet efter *Spandet* Kirke af *Kæmper* i Arrild og Hvidding. (Müllenhoff, 271, Nr. 363 III).
13. *To Sten* i *Skærbæk* Kirkemur, den ene paa Sydsiden, den anden paa Nordsiden. I begge er *Mærker* af fem *Fingre*. Da Kirken blev bygget, flyttede syv *Kæmper* i *Skærbæk* hver Nat Bygningsmaterialet bort. En Dag kom én af dem til Arbejderne, tog en stor *Sten* i Haanden og sagde: „Hvor æ nu kytter den *Sten* hen, der skal Kirken staa“. Stenen blev kløvet og sat som nævnt ind i Kirkens Mure.

En Variant fortæller, at Stenen (der er kun nævnt én) blev smidt af en *Kæmpe* fra Kirkehøj paa Vester Gasse efter det Sted, hvor Kirken skulde bygges. Den skulde fra først af have været bygget paa Gasse Mark, men
- saa vilde de have den længere imod vester. (Utr. Opt. i D. F. S.)
14. *Sten* i *Daler* Kirkes nørre Taarnmur, lidt over Grunden; kastet af en *Kæmpe* fra *Emmerlev* Kirke; man ser endnu Aftryk af hans *Fingre* i Stenen, der er meget stor.
15. En *mindre Sten* sidder i *Daler* Kirkemur; en *Fod* er indhugget deri. Denne *Sten* har *Kæmpen* staaet paa med *Foden*, da han kastede den anden *Sten*, og paa denne *Maade* er *Aftrykket* fremkommet.

Varianter: *Trolde* fra *Emmerlev* og *Daler* kastede *Sten* efter hinanden. Af *Stenbunkerne* i *Daler* blev *Daler* Kirke bygget. (Utr. Opt. i D. F. S.)
16. *Sten* i *Ballum* Kirkemur; kastet af *Kæmpe* efter Kirken; *Mærker* af fem *Fingre*.
17. *Sten* imellem *Skast* og *Randerup* Kirker. Kastet af *Kæmpe* fra *Skast* Kirke efter *Randerup* Kirke. Stenen naaede kun halvvejs. (Medd. til Biskop Bloch 1767, Afskr. i D. F. S.)

(Slattes.)

SAMLEREN.

De hvide Heste i Skrydstrup.

Fra gamle Dage gik der et Sagn i Skrydstrup, at naar der ingen hvide eller skimlede Heste fandtes i Sognet, saa skulde der opstaa en stor Brand, der dog ikke var stedfæstet til bestemte Bygninger.

Paa en Gaard i Sognet havde man i umindelige Tider haft skimlede Heste af denne Grund, men i Aaret 1862 solgte den daværende Ejer af Gaarden Hestene. I Efterommeren 1862 brændte saa Præstegaarden, Skolen og flere andre Gaarde og Smaahuse, og havde Vinden været i et andet Hjørne, var der sikkert gaaget mange flere.

(Meddelt af Førstelærer Seeberg, Skrydstrup.)

Paa Session for hundrede Aar siden. Min Fader, Gaardmand Hans Thomsen i Roost, der var født dersteds 1805, fortalte:

Fra hele Haderslev Amt maatte man i mine Ungdomsdage møde til Session i Haderslev. For at foretage Rejsen sammen — omved 1825—30, — slog en hel Del Unge sig sammen, ikke alene fra en og samme By, men ogsaa fra nærmeste Naboer, og medens én gav en stor Kasse- eller Høstvogn til, gav et Par andre hver en Hest, andre tog Proviant og Drikkevarer med til Rejsen; for den var besværlig og langvarig. Der medgik altid 2, somme Tider 3 Dage til den, alt eftersom Vejret og Føret var. Føret var forøvrigt altid daarligt, Vejene sandede og tit næsten bundløse. Fra Roost til Haderslev regnede man $5\frac{1}{2}$ Mil, og ude fra Vestkysten kom Folk til Session helt nede fra Gredstedbro, fra Manø og Rømhø. Man kørte hjemme fra Dagen eller Af-

tenen inden Sessionen og var undervejs hele Natten, saa man havnede i Haderslev henad Morgenstunden. Ofte kom man til Kros undervejs, man kørte ingen forbi, og desuden havde man selv Føde- og Drikkevarer med, saa man sædvanlig kom syngende til Byen. Der kunde godt være 8 til 10 unge Karle paa en Vogn — „Sessionsherrer“ kaldte man hverandre indbyrdes. Man sad paa 3—4 Agefjæle paa Vognen eller laa i Halmen.

Foruden nødvendig Proviant til eget Brug havde de, der havde Raad dertil, ogsaa ekstra Proviant med, helst en røget Flæskeskinke, et godt røget Bedelaar, en Balle frisk Smør el. lign., naturligvis dog kun én af Delene. Det var „Foræringer“, mest til den undersøgende Militærlæge, der paa den Tid var Dr. Roll i Haderslev. „Foræringen“ afleveredes dog til hans Kone. Enkelte, der havde rigtig gode Forbindelser, kunde ogsaa faa Lov til at aflevere en „Foræring“ i Krigskommissær, Major Simesens Køkken. Det gik slet ikke saa hemmeligt til, den ene fortalte den anden, hvad han havde at „smøre“ med. Da min Fader var til Session, havde han en Skinke med til Doktoiens Kone. Han kunde have sparet den; thi han var bleven fri foruden. Han blev fri som „gammel Mands Søn“; han var eneste Søn, da hans tre voksne Brødre var døde nogle Aar i Forvejen, to af Tyfus og en af Halssyge. Derfor havde han Ret til at blive fri, naar der ikke var aabenbar Mangel paa Rekruter.

Naar en Værnepligtig kom ind for Sessionskommissionen og hen for Lægen til Undersøgelse og denne havde hørt Navnet raabe op, saa han omtrent vidste, hvem og

hvorfra Personen var, spurgte han mangan Gang i en hviskende Tone: „De har dog ikke i Morges tidlig været hjemme for at tale med mig?“ — Var Svaret „Ja!“ vidste man Besked, og der lød et „Ubrugbar!“

I disse Aar hændte det, at en ung Mand, Jens Hansen, der senere i mange Aar boede ved Draved Skov, smurte i aller bogstaveligste Forstand. Han tog et stort Stykke Flæskesvær med i Lommen til Haderslev, saa sit Snit til at faa det med ind i Sessionslokalet, og da han var afklædt, for han hen til den forbløffede Krigskommissær og smurte ham om Munden og i Ansigtet med det med Ordene: „Man har sagt mig, at jeg skulde passe at smøre paa det rette Sted“. Det gik godt; Jens Hansen blev kasseret som fjollet. I Virkeligheden var han dog en „Spolt“.

(Af Hinrich Thomsens
efterladte Papirer.)

Hekseskoen paa Hasbjerg.

Paa Gaarden Hasbjerg lige Syd for Grænsen ved Bremsbøl gemmes en gammel Sko.

For mange Aar siden plagedes Gaarden af en Heks fra Sønder-Løgum, der jævnlig drev sin Ufærd i Gaardens Stald. Folkene aftalte derfor at lægge sig paa Lur og, naar de fangede hende, prygle hende saaledes, at hendes Blod flød. Saa vilde hun miste sin Kraft. Det lykkedes ogsaa at faa fat i Heksen, men hun flygtede fra Karlene, efterladende denne Sko.

(Efter S. i Udbjerg.)

i Almindelighed skaaret med Segl. Jeg, som nu er 76 Aar gammel, har skaaret Kornet, til jeg var en Snes Aar. Det var især efter 1864, da Folk blev knappe, fordi mange unge Mænd rejste til Danmark som Optanter eller til Amerika, at Seglen gik af Brug.

„E Skøster“ (Skærerne) begyndte om Morgenen, naar Kornet omtrent var tørt. Der stillede saa 4—6—8 Mand: Mænd, store Dreng, Tjenestepigen, Daglejerske, og hver tog en halv Ager for. Paa højre Fløj arbejdede „e Forskærer“ og raabte „Bind“ ved hvert Neg. Saa skulde alle Arbejderne binde samtidig. Negene var saa store, som Kornet kunde naa rundt om til at binde dem. Var der skaaret 16 Neg Havre, raabte „e Forskærer“: „Tobak!“ Saa skulde Seglen stryges, Piben tændes eller en frisk Skraa puttes i Munden. I Byggen hørte der kun 12 Neg til „e Baklav“; men i Byggen skulde ogsaa spildte Aks opsamles. Kornet blev jo skokket med det samme.

Det var slet ikke saa sent at skære Kornet; man regnede, at 4 Mand kunde skære en Demat ($1\frac{1}{2}$ Hektar) Havre og 5 Mand en Demat Byg om Dagen; men saa var det jo ogsaa baade skokket og Stubben revet.

Da Kornet for det meste blev sent saaret om Foraaret, blev det ogsaa sent modent, saa Bjergningen i Regelen først skete ved Mikkeldagstide. Vi havde ikke Helligaften, før vi saa den første Stjerne; vi unge skottede derfor til sidst gerne op mod Sydøsthimlen, om den ikke snart kom til Syne.

(Ved Chr. L. Lorenzen,
Sæd.)

Høstning med Segl. For 60 til 70 Aar siden blev Havre og Byg paa Marskjorderne i Udbjerg Sogn

Skelflytteren i Holbæk. Paa Holbæk Hede ligger der nogle store Sten, der var Skel mellem Spandet, Vodder og Raadager Sogne. Holbæk Smed flyttede en Gang Skelstenene, saa han fik mere Jord til sine Marker. Til Straf derfor maatte han gaa igen. Om Natten gik han rundt omkring Skelstenen, som han havde flyttet.

Peter Nicolaisen,
Fjersted.

Slaven i Afrika. Mellem Gram og Kastrup boede en Bonde, hvis Søn sejlede paa Middelhavet. Han blev da overfaldet af Sørøvere og solgt som Slave i Afrika. Efter

flere Aars Forløb lykkedes det ham at sende et Brev hjem til Faderen, hvori han bad om Penge til at blive løskøbt for. Faderen havde ingen Penge, og han gik da til Præsten og bad om nogle. Præsten forelagde det for Menigheden, og snart var Penge nok skaffet til Veje til at løskøbe Sømanden for. Faderen fik dem, men han var pengegridsk og beholdt dem selv. Sønnen sendte igen et Brev hjem, da han tænkte, at det første var gaaet tabt. Faderen holdt det hemmeligt; men Præsten fik alligevel Nys om det. Faderen maatte bekende sin Synd; der blev igen samlet Penge ind, og Sønnen blev løskøbt.

Kjestine Schmidt.

I „Sønderjydsk Maanedsskrift“s næste Hefte vil komme et Svar til J. Nielsen i Guderup fra S. Aakjær „Hedenske Stednavne“.

Er De Medlem af Historisk Samfund
for Sønderjylland?

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Indeh. P. Andresen

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri

Formularlager - Bogbinderi

HANS BECK'S
Bog-, Kunst- og
Papirhandel

—
Bøger indbindes
smukt og billigt
i eget Bogbinderi.

Forlang Tilbud fra
Piano- J. B. Jepsen, Tønder
bygger

Pianoer, Hus-Orgler, Noder, Gramofoner

Indmeldelser i Historisk Samfund for Sønderjylland
modtages af Udgifverne.